

Haris Poteris ir jo kritikai

03-01-23 Jerram Barrs

Knygų leidybos pasaulyje istorija apie Harį Poterį yra pavyzdžio neturintis sėkmės atvejis. Pastaruosius porą metų ši istorija kelia didžiulį susidomėjimą ne tik anglakalbėse valstybėse, bet ir visame pasaulyje, nes yra išversta jau į daugybę kalbų. Nustatyta, kad Kinijoje knygos apie Harį Poterį buvo didžiausias įvykis šios šalies leidybos istorijoje. Visame pasaulyje jas skaito tiek vaikai, tiek suaugusieji, o filmas pagal pirmąją knygą tiesiog perpildė žiūrovų sales. Ketvirtoji knyga Amerikoje, išleista 3,8 milijonų tiražu, maždaug 40 kartų aplenkia vidutinius bestselerius. Greitu laiku žada pasirodyti ir penktoji knyga bei antrasis filmas.

Šios istorijos sužadino ne tik nepaprastą susidomėjimą, bet ir paskatino daugelį vaikų pirmą kartą gyvenime paimti į rankas knygą. Nemažai tėvų pradžiugo pirmą kartą

pamatę savo vaikus taip stropiai gilinantis į skaitymą ir su įkarščiu laukiant istorijų tęsinio.

Tačiau šiame straipsnyje ruošiuosi kalbėti ne tiek apie Harį Poterį, kiek apie jo kritikus. Aptarsiu populiarias, bet dažniausiai neigiamas nuomones ir pabandysiu įrodyti šių knygų vertę bei paskatinti tai pripažinti. Knygos apie Harį Poterį susilaukė nemažai karštų neigiamų vertinimų, ypač krikščionių. Labiausiai Amerikoje, daug labiau negu Didžiojoje Britanijoje ar kitose šalyse. Naudodamiesi radiju, spauda, televizija, internetu, net leidami knygas Amerikos krikščionys išskirtinai aršiai puolė kriktykuoti Hario Poterio istorijas. Kai kuriose krikščioniškose mokyklose šios knygos buvo uždraustos. Susilaukiau daugybės skambučių, kur sutrikę tėvai klausia: "Mūsų vaikai labai mėgsta Harį Poterį, mes taip pat, — ką dabar mums daryti?"

Pirmoje iš šių knygų supažindinama su nedideliu berniuku, netikėtai sužinančiu, jog nuo gimimo turi magiškų galių. Dėl to jis pakviečiamas į burtininkų mokyklą, vadinamą Hogvartsu, kur mokosi tas savo galias taikyti. Ir štai vien tik dėl paprastos priežasties, kad šios knygos įveda skaitytoją į fantastinį magų ir burtininkų pasaulį, kai kurie krikščionys tvirtina, jog jos moko okultizmo. Tai pagrindinė priežastis, dėl kurios jie taip aršiai puola šią knygą. Antra puolimo priežastis yra manymas, jog knygos moko neklausyti vyresniųjų. Kaip pavyzdį kritikai pateikia Hario problemas su jų auginančiais teta ir dėde. Bet šioje vietoje reikėtų pabrėžti, kad teta ir dėdė dažniausiai su Hariu elgiasi išties siaubingai, net daugiau — jie yra nežmoniškai žiaurūs Hario įtėviai.

Trečia, yra krikščionių, kurie įsitikinę, jog visa fantastinė literatūra yra pavojinga ir kad vaikams pavojinga gilintis į fantazijos pasaulius.

Kiekvienam krikščioniui, pašauktam būti šiame pasaulyje druska ir šviesa, derėtų ne akiai priiminėti vienokias ar kitokias nuomones, o atsakingai įvertinti šias populiarias ir labai mėgstamas knygas bei pateikti gerai pasvertą kritiką. Jei turime vaikų, kurie tik ir laukia, kada pasirodys nauja knyga apie Harį Poterį, jei šios knygos domina mus pačius, tuomet turėtume labai gerai apsvarstyti anksčiau minėtus pagrindinius tris kritikos punktus ir J. K. Rowling istorijas įvertinti pasitelkę mums Dievo dovanotą išmintį, o ne iš karto pulti nepasitikėti tuo, kas ypatingai populiariu.

Kodėl aš mėgstu knygas apie Harį Poterį?

Prieš aptardamas jau minėtus tris kritikos punktus, pasakysiu, kodėl man šios knygos taip labai patinka. Pirmiausia jos yra tiesiog nepaprastai įdomios.

Antra, J. K. Rowling savo knygoje sukūrė nuostabų fantastinį pasaulį. Tai tarsi savotiškas dar vienas pasaulis, kita dimensija (panašiai kaip C. S. Lewiso "Narnija" arba J. R. R. Tolkienu "Viduržemis"), egzistuojanti lygiagrečiai su mūsų pasauliu. Tik Rowling knygų atveju šis pasaulis yra mūsų pasaulyje, tačiau mūsų, tikrojo pasaulio žmonės jo nemato. Visiems tiems, kurie turi problemų su fantastine literatūra ir kitais pasauliais, sakau: pažiūrėkite į vaikus. Beveik visi vaikai nuo pat mažens žaidžia fantazijos sukurtus žaidimus ir neturi jokių sunkumų atskirti fantaziją nuo

tikrovės. J. K. Rowling savo vaizduote sukūrė fantastinį, gerai apgalvotą pasaulį, kurį labai išradingai ir meistriškai pristato mums.

Trečia priežastis, dėl kurios aš šias knygas mėgstu, yra ta, kad jos labai gerai parašytos. Yra vienas labai paprastas būdas nustatyti, ar knyga gerai parašyta, – tai paskaityti ją balsu. Tekstas tikrai kokybiškas, jei knyga lengvai skaitoma ir lengvai suprantama. Pabandykite šias knygas paskaityti balsiai ir pamatysite, kad tai daryti yra grynas smagumas, o ir malonumas klausytis.

Ir ketvirta priežastis: nuostabiai sukurti charakteriai. Visa galerija įvairiausių personažų, kurie knyga po knygos keičiasi. Iš eilės kiekvienos knygos veiksmas vyksta vis metais vėliau, ir labai įdomu stebėti, kaip pagrindiniai veikėjai – vaikai auga, bręsta. Ta kaita daro juos dar įdomesnius ir patrauklesnius.

Taip pat būtina pridurti, kad knygos apie Harį Poterį duoda gero moralinio elgesio pavyzdį. Pagrindiniai personažai – trys draugai, tarp kurių vyrauja pasitikėjimas ir ištikimybė, noras padėti vienas kitam, sąžiningumas, atvirumas, gerumas. Hariui Poteriui svarbiau padėti savo draugams nei pasiekti taip trokštamą pergalę. Juk tokių draugų mes ir patys norėtume?!

Be to, knygoje pavaizduota labai aiški perskyra tarp gėrio ir blogio. Blogis siaubingai žlugdo ir naikina žmones, gėris – teisingumas, gerumas, gailestingumas, sąžiningumas – žadina gyvenimą, kelia ir stiprina asmenybes. Labai svarbu yra tai, kad knygos pripažįsta, jog gerumas ir ištikimybė žmonių bendravime turi savo kainą. Knygoje ne visada ir ne viskas baigiasi laimingai. Dorybėms išlaikyti reikia pastangų. Dorybių ugdymas apvainikuojamas patirties įgijimu ir draugystės sutvirtėjimu, bet ne garbe ar patikimu kitiems.

Vertingomis šias knygas laikau dar ir dėl to, kad jose labai nuosekliai plėtojami trys esminiai motyvai, būdingi visai gerai literatūrai: kūrinijos grožis, akivaizdus blogio realumas bei universalus žmogaus geresnio pasaulio troškimas. Šie motyvai atitinka mūsų pasaulio tikrovę ir neprieštarauja krikščioniškai pasaulio sampratai. Mano žiniomis, J. K. Rowling nelaiko savęs krikščione, tačiau, vertinant iš krikščioniškos pozicijos, ji teisingai suvokia šio pasaulio sąsajas ir esmę.

Kaip krikščionį mane dar žavi tai, jog šios istorijos parodo, kad aukojantis galima sukurti geresnį gyvenimą. Per visas keturias knygas eina Hario motinos aukos linija. Ji mirė vietoj savo mažo sūnaus, taip atimdama galias iš stiprios blogio jėgos. Pati Rowling įsitikinusi, kad toks motinos aukojimasis už savo vaiką, yra kilniausias darbas, kokį tik įmanoma įsivaizduoti. Be to, autorė patvirtina, kad auka (kaip, beje, ir Kristaus auka už mus) yra viena iš priemonių sukurti saugumui ir pakeisti žmonių gyvenimui bei sunaikinti ar rimtai palaužti blogiui.

Knygoje aukojimasis kovoje su blogiu atneša pergalę. Tai visiškai sutampa su krikščionybės pasaulio samprata. Mes, žmonės ir visas pasaulis Dievo buvo sukurtas kaip puikus, nuostabus ir labai geras. Dievas sukuria ir padovanoja žmonėms gražius gyvenimus, bet juos suteršia ir siaubingai iškraipo blogis. Tačiau pats Dievas per Jėzų Kristų pasirinko kančią ir mirtį, kad iš meilės mums nugaltėtų blogį. Vietoj mūsų, pasmerktų mirčiai, numirė Dievas ir iškovojo pergalę – išganymą – galimybę atsinaujinti, keistis, stiprėti, pasijusti saugiams. Aukos motyvas labai akcentuojamas visose keturiuose knygoje, ir man visiškai nesuprantama, kaip krikščionys to nepastebi ir skleidžia šitokius neigiamus vertinimus. Belieka tik tikėtis, kad tokie vertinimai priklauso mažumai, o ne daugumai tikinčiųjų.

Kodėl aš šią knygų kritiką laikau nepagrįsta?

Dėl daugybės priežasčių manau, kad visa toji negatyvi reakcija yra tikra nelaimė. Nelaimė jau vien dėl to, kad kai kurie žmonės neįstengė šių knygų perskaityti bešališkai. Dievo žodis mus įpareigoja džiaugtis viskuo, kas gera ir teisinga, nesvarbu, kur tai bebūtų. Liūdna, kad daugybė žmonių visai nesugeba pamatyti tų gerų ir teisingų dalykų, ir ne tik knygoje apie Harį Poterį, bet ir apskritai šiandieninėje modernioje kultūroje. Nemažai tų, kurie stengėsi man įrodyti šių knygų kenksmingumą, netgi visiškai jų neskaite.

Antra neigiamų vertinimų priežastis yra ypatingai iškreiptas požiūris bei nepagrįstas priešiškus fantastinei literatūrai. Bet kartais galima daug daugiau tiesos pasakyti per fantazijos sukurtą pasaulį nei aprašant tikrąjį. Tiek krikščionys, tiek nekrikščionys autoriai prirašę apie tikrąjį pasaulį galybes knygų, kurios net iš tolo negali lygintis su

J. K. Rowling fantastiniais pasakojimais. Visa tiesa yra Dievo tiesa, ir kiekvienam žmogui – nesvarbu, kokios jisai religijos, tam tikrame lygmeny ji yra pažini. Net jei ir autoriaus pasaulėžiūra ne visiškai sutampa su Biblijos tiesa, mes jo kūrinys galime atrasti tos tiesos bei grožio elementų jau vien dėl to, kad kiekvienas autorius gyvena Dievo pasaulyje, apsuptas jo objektyvios malonės.

Trečiasis nesusipratimas kyla dėl požiūrio į šiose knygose vaizduojamą magiją. Tokios pat kritikos susilaukė ir C. S. Lewisas bei J. R. R. Tolkienas, nors šie autoriai buvo praktikuojantys krikščionys. Buvo teigiama, kad knygos apie Narniją, dėl jose vaizduojamos magijos, gali paskatinti vaikus susižavėti okultizmu. "Žiedų valdovui" buvo prikišama tas pats. Tačiau ne viena iš šių knygų neliepia, neragina, negundo imtis burtininkavimo. Magija jose tėra tik Rowling, Tolkieno, Lewiso sukurtas fantastinio pasaulio atributas. Išgalvotame pasaulyje žmonės gali tapti nematomi, gyvūnai gali kalbėtis, jame pilna įvairiausių keistų būtybių, o stebuklingų daiktų ar burtažodžių dėka vyksta begalė neįtikimiausių stebuklų. Pažvelkite į žaidžiantį vaiką ir pamatysite ne vieną tokį "magišką" atributą. Bet argi tai okultizmas?

Beje, šiuo požiūriu kai kurie nuėjo taip toli, kad ėmė tvirtinti, jog esą J. K. Rowling okultinių bei netgi satanistinių dalykų moko sąmoningai. Pirmą kartą viešai paklausta, ar savo knygomis nesiekia mokyti burtininkavimo, J. K. Rowling buvo stačiai priblokšta. Ji teatsakė: "Manau, jums nepakenktų užsukti pas gydytoją." Autorė nepaprastai nustebino galimas jos apkaltinimas okultizmo mokymu. O didėjanti krikščionys ją asmeniškai smarkiai žeidė. Aš kaip krikščionis turiu prisipažinti, jog gėdijuosi tų, kurie iškėlė šią mintį ir metė tokius piktavališkus kaltinimus. Būtinai atkreipkite dėmesį į tai, kad visada, kai tik autorė vaizduoja piktuosius magus, apie juos ir kalba neigiamai, parodo kaip griaujančius ir naikinančius asmenybę, gadinančius ir galų gale valdžios troškuliu paverčiančius žmonių santykius. Rowling patikino, kad netiki okultizmu ir nesistengia padaryti jam reklamos.

Rėksminga, beargumentė ir nepamatuota knygų kritika krikščionims tikrai ne į naudą. Ji jokių būdu ne atkreipia dėmesį, o veikiau sukelia nusivylimą krikščionių tikėjimu ir eilinį kartą uždeda davatkiškumo žymę. Argi tai ne tragedija? Beatodairiškai krikčiuodami, keikdami, iš visų jėgų šalindamiesi kai kurių mūsų kultūros apraiškų, krikščionys neretai sukuria nepagrįstas baimes mūsų kultūros atžvilgiu. Viskas, kas populiaru, jau iš karto ir įtartina. Dėl to krikščionių bendruomenei reiktų rimtai susirūpinti. Tai visai nereiškia, kad priimtina visa kultūros pasiūla. Krikščionys, neišvengiamai priklausydami kultūrai, turėtų praktikuoti biblinį vertinimo būdą – būti pasirengę pamatyti, įvertinti ir pasidžiaugti tuo, kas gera. Tai liečia kiekvieną ne tik knygų apie Harį Poterį atžvilgiu, bet ir dėl visų kitų dalykų. Jūs turėsite patys nuspręsti, ar šios knygos tinkamos jums ir jūsų vaikams. Bet darykite tai apgalvotai ir išmintingai, laikydamiesi biblinės sampratos apie tiesą, grožį ir gėrį, o ne iškart atmesdami viską, kas mūsų kultūroje populiaru.

Prieš maždaug 450 metų reformatorius Kalvinas ragino žmones skaityti didžiųjų graikų ir romėnų autorių knygas. Šveicarijoje kurdamas naują švietimo sistemą, jis reikalavo, kad mokytojai nedraustų savo mokiniams skaityti visiškai nekrikščioniškus, netgi pagoniškus didžiųjų klasikų kūrinius. Taip pat Kalvinas reikalavo, kad mokytojai paragintų mokinius pirmiausiai tuos kūrinius ne kritikuoti, o pastebėti ir pasidžiaugti visu tuo, kas juose gera ir teisinga, bei iš to pasimokyti. Kitoje vietoje Kalvinas teigia, kad nepripažinti, jog pagonių rašytojai, tokie kaip Platonas, paliko daug teisingų bei naudingų dalykų, yra ne kas kita, kaip piktžodžiavimas Dvasiai. Todėl mes šiandien turime pakankamai pagrindo elgtis panašiai ir vertindami knygas apie Harį Poterį ir visas kitas mūsų kultūros apraiškas. **Į nuoširdžius klausimus nuoširdūs atsakymai**

Galbūt kritikams dalinai būtų galima pritarti dėl to, kad jauniems žmonėms iš tiesų kartais stinga sugebėjimo atskirti fantazijas nuo tikrovės? Šiandieninėje kultūroje mes jau patyrėme, kad, pavyzdžiui, mokiniai gali tapti ginkluotais žudikais. Ar negali šios knygos pakurstyti tokias destruktivias fantazijas ir paskatinti panašiai elgtis?

Tai geri klausimai, bet aš nemanau, kad jie galėtų būti laikomi pagrįsta kritika. Žinoma, neneigsiu, kad mūsų kultūroje yra jaunimo, praktikuojančio įvairias siaubingas, smurtines fantazijas. Tačiau šiuo atveju kalbame ne apie tokias fantazijas, o apie fantaziją kita prasme. Pati fantazija nėra problema, problema yra be galo iškreiptas

požiūris į save pačius kaip žmones, į gyvenimą bei jo prasmę ir į grėsmingą blogio realumą. Yra nemažai jaunimo, įsitikinusių, kad gyvenimas absoliučiai beprasmis. Tai mokinių, tapusių ginkluotais žudikais, tragedija. Jie tokie tapo ne dėl to, kad per daug prisiskaitė fantastinės literatūros ar prisižiūrėjo fantastinių filmų. Jų tragedija yra ta, kad jie leidosi būti nugalimi sekuliarios kultūros, kuri netruko įtikinti, kad gyvenimas galų gale vis tiek neturi jokios prasmės ir kad gyvybė yra nieko verta. Jie įsikalė į galvas, kad be geros adrenalino dozės gyvenimas būtų apskritai nepakeliamas. Tą adrenalino dozę jie gauna, žinoma, ir per tam tikrus filmus ar knygas, kurie išties veikia labai destruktiviai. Bet tai juos ir kritikuokime! Neverskime baubu apskritai visos fantastinės literatūros, o žiūrėkime plačiau, kas dedasi mūsų kultūroje. Šiandienos kultūroje žmogaus gyvybės kaina tikrai krenta, tirpsta aukštesnių prasmų pojūtis. Auga jaunų žmonių karta, nepuoselėjanti jokių vilčių. Bet J. K. Rowling sukurtas pasaulis nėra beviltiškas. Jos knygoje daugybė vilties bei prasmingo bendravimo. Jos knygoje daugybė džiaugsmo, linksmybių, žaidimų, įvairiausių smagumų, kviečiančių skaitytoją džiaugtis gyvenimu ir draugyste. Tai nėra kiek nepanašu į daugelį knygynuose gulinčios tikrai gana destruktivios literatūros.

Net jei J. K. Rowling ir nesiekia populiarinti okultizmo, ar negali jos knygos tokiems nusivylėliams gyvenimu vis dėlto tapti įvadu į burtininkavimą bei juodosios magijos pasaulį?

Be jokios abejonės, Rowling daro viską, ką gali, kad blogį parodytų kiek įmanoma destruktiviau ir atgrasiau. Savo knygoje ji sukūrė labai aiškius moralinius kriterijus. Bet, žinoma, visada gali atsirasti žmonių, kurie susižavės aprašytais dalykais ir užsinorės įgyti magiškų jėgų. To neuždrausi. Tačiau susigundyti galima įvairiais dalykais. Tik tie dalykai negali automatiškai tapti draudžiamais ar būti apšaukti ypatingai pavojingais. Senajame Testamente prie Saliamono "Giesmių giesmės" irgi nėra perspėjimo "atsargiai". O juk visai įmanoma, pasinaudojant šia knyga, imti kurti įvairias seksualines fantazijas ar vykdyti kokius nors kitus nelegalius dalykus. Bet ši galimybė jos nepadaro draustina arba pavojinga.

Ar galėtumėte pakomentuoti C. S. Lewiso fantastikos žanro vartojimą bei jo požiūrį į tai?

Lewisas vertino pagonių mitologiją kaip vieną iš puikių Dievo panaudotų būdų, supažindinusių jį su krikščionybe. Jo nuomone, mitai byloja apie "prarastąjį pasaulį", apie geresnio pasaulio ilgesį. Tas ilgesys nesvetimas taip pat ir įvairioms religijoms, nieko bendro neturinčioms su tiesa. Tas pats galioja ir fantastinei literatūrai, kuriamai netikinčių autorių. Prarastąjį pasaulio atgarsius literatūroje Lewisas laikė teigiamu reiškiniu, nes jie pažadina žmoguje gėrio troškimą. Istorijos apie Harį Poterį labai aiškiai byloja apie tiesą. Nenoriu teigti, kad J. K. Rowling tyčia stengiasi priartėti prie tikrosios krikščioniškos tiesos, nors labai norėčiau, kad taip būtų. Bet būdama tokia, kokia yra, ji savo knygoje atspindi mūsų žmogiškosios būties didybę bei trapumą ir nenumaldomą geresnio pasaulio ilgesį. Ji sužadina gilių nuojautų, kad tiesiausias kelias sukurti tą geresnį pasaulį veda per auką to, kuris myli kitus labiau nei save patį. Tai labai reikšminga mintis! Tačiau ją galima rasti įvairioje literatūroje, sukurtoje ir ne krikščionių autorių. Todėl krikščionis raginčiau pasistengti pastebėti tuos tiesos elementus kuo įvairesniuose kontekstuose, net ir iš pažiūros nelabai mėgstamuose ir malonuose.

Ar yra šiose knygoje dalykų, dėl kurių norėtumėte įspėti skaitytoją?

Žinoma, šios knygos nėra tobulos ir jos neskirtos bet kokio amžiaus vaikams (tuo labiau filmas). Pirmiausiai tėvai turėtų nuspręsti, kam jų vaikai jau subrendę ir dėl ko dar vertėtų palaukti. Mažiems vaikams būtų sudėtinga sekti ir suvokti labai greitai besivystantį veiksma bei susidoroti su baimę keliančiomis scenomis. Bet tas pats pasakytina ir apie "Žiedų valdovą", tiek apie knygas, tiek apie filmą. Tėtės ir mamos turėtų taip pat įvertinti, ar vaikas pajėgus suprasti svarbiausius dalykus, apie kuriuos rašoma. Todėl aš, pavyzdžiui, nesiūlyčiau Hario Poterio istorijų skaityti penkiamečiams vaikams. Bet, kaip minėjau, pirmiausiai tai pačių tėvų reikalas. Aš nenoriu nustatinėti jokių

taisyklių. Manau, kad net negalima nustatinėti taisyklių tada, kai susiduriama su temomis, kurias būtina vertinti bibliniais metodais (Biblija draudžia tokių taisyklių nustatymą!). Jei tėvai savo vaikus pažįsta, jie ir nuspręs teisingiausiai.

Jerram Barrs, britas, ilgalaikis "L'Abri" draugijos bendradarbis. Knygos "Būti žmogumi" bendraautoris. Šiandien Jerram dėsto "Covenant" teologijos seminarijos (St. Louis, JAV) "Francis Schaeffer" institute apologetiką ir šiuolaikinę kultūrą. © "Perspectives" (instituto žurnalas)

<http://www.lksb.lt/straipsniai/straipsnis-45.htm>